

ESKİ TÜRKÇE SİŖ- FİİLİ VE TÜREVLERİ HAKKINDA

ON THE OLD TURKIC VERB SİŖ- AND ITS DERIVATES

Utku IŞIK

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu
Dekanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara,
Türkiye

Department of Turkish Language and Literature,
Turkish Military Academy, National Defense
University, Ankara, Türkiye
isikutku00@gmail.com

Araştırma Makalesi

Research Article

DOI: 10.20875/makusobed.1745275

Geliş Tarihi/Received

17.07.2025

Revizyon/Revision

21.09.2025

Kabul Tarihi/Accepted

01.10.2025

Yayın Tarihi/Publication Date

30.11.2025

Atıf:

Işık, U. (2025). Eski Türkçe siŖ- fiili ve türevleri hakkında. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 122-136.

Cite this article:

Işık, U. (2025). On the old Turkic verb siŖ- and its derivatives. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*, (42), 122-136.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Sözcüklerin karşılayabilecekleri anlam kümesi, eş zamanlı olarak var oldukları bağlamlar içerisinde, art zamanlı düzlemdeyse dili kullananların zaman içerisinde değişen düşünce yapıları neticesinde çeşitlenmektedir. Bu farklı kullanımlar, sözcüklerin iç anlam yapısı, anlamsal ve söz dizimsel esneklikleri ve sınırlılıkları, konuşurların yüzyıllar içerisinde sözcüğe böylece daha genel kapsamda söz konusu kavram alanına bakış açısındaki farklılıkları belirlemede önemli ipuçları vermektedir. Özellikle fiillerin sıklıkla söz dizimi içerisinde dil bilgisel olarak farklı değerlere sahip yapıların merkezi konumunda yer alması, söz dizimsel özelliklerin anlamla ilgili çıkarımlarda bulunma imkânını artırmaktadır. Bu çalışmada, Eski Türkçeye ait metinlerden günümüze dek istikrarlı şekilde kullanılan siŖ-fiilinin bağlamlara ve dönemlere göre karşılamış olduğu anlamlar istem dil bilgisine ait özellikleri temelinde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Eski Türkçeye ait sözlüklerdeki karşılıkları ve kullanıldığı metinler içerisinde karşılamış olduğu anlamlar çerçevesinde fiilin iç yapısına ait tespitlerde bulunulmuştur. Çalışmanın sonucunda siŖ- fiilinin bitiş dönüşümlü iç anlam yapısına sahip oluşunun farklı bağlamlarda kullanım imkânlarını artırdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, siŖ-, Anlam Bilimi.

Abstract

The semantic range that words can cover varies synchronously within the contexts in which they exist and diachronically due to changes in the thought structures of language users over time. These different uses provide significant clues in determining variations in the internal semantic structure, semantic and syntactic flexibilities and limitations of words, as well as differences in how speakers perceive the relevant conceptual domain over centuries. The fact that verbs often serve as central elements in grammatical constructions within syntax enhances the potential for making meaning-related inferences through syntactic features. In this study, the meanings that the Old Turkic verb siŖ- encountered in various contexts and periods were classified based on features of valency grammar, which is concerned with the syntactic and semantic behavior of verbs. The meanings recorded in Old Turkic dictionaries and those observed in the texts in which the verb was used were analyzed to determine its internal structure. The study concluded that the verb siŖ- possesses a finitranformative internal structure expressing which expanded its usage across various contexts.

Keywords: Old Turkic, siŖ-, Semantics.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Although the verb *siḡ-* has been attested since the earliest written texts in Turkic, it has been interpreted in various ways in different editions of the texts. However, no independent study has been conducted regarding the semantic boundaries of this word in relation to other lexemes with which it shares overlapping conceptual domains. Furthermore, there is no comprehensive analysis of the semantic layers of the word and its derivations.

Research Questions

What are the semantic properties of the verb's internal phase structure? In which valency categories is the verb used, and with what meanings? Has there been any semantic shift in its usage throughout history? Which words derived from the Old Turkic verb *siḡ-* have been attested from Old Turkic to the present day? Are the verb and its derivations part of any specific conceptual metaphors?

Literature Review

There is no independent study in the literature that solely focuses on the verb *siḡ-*. It has been identified that the Old Turkic verb *siḡ-* was used with various meanings and valency structures. To analyze the verb from a semantic perspective, studies related to valency grammar by scholars such as Aikhenvald and Dixon (2000), Allerton (2006), and Tesnière (2015) have been consulted and referenced in the introduction. Due to the way different usages highlight distinct phases of the verb's internal phase structure, the placement of *siḡ-* within Johanson's Aktionsart categories has been questioned. To determine whether the verb forms serial verb constructions and, if so, what features these constructions exhibit, the work of Hirik (2019) on serial verbs has also been reviewed.

Methodology

This study adopts qualitative research methods. Document analysis was used as the data collection method, while content analysis was used for data interpretation. The various semantic appearances and layers of the verb *siḡ-* in Old Turkic were examined in light of valency grammar data. The verb's usage in historical Turkic dialects from Old Turkic to the present, as well as in contemporary Turkic varieties, has been summarized. The contexts in which the verb was used in pre-Islamic and Karakhanid periods have been analyzed to determine if there were any significant shifts in meaning. Dictionary definitions of the word and its derivatives have been reassessed based on their contextual usage in textual sources.

Results and Conclusions

It has been established that the verb has been consistently attested in all historical periods of the Turkic language from Old Uyghur Turkic to the present and is still widely used in contemporary Turkic dialects. The verb should be classified under Johanson's "finitransformative" category of Aktionsart. The action expressed by the verb involves two stages: "diffusion" and "integration". It is possible to interpret the meanings such as "to hide," "to adapt," "to be digested," and "to disappear" as developments within the semantic scope defined by these two core stages.

Based on attestations from Old Turkic texts, the verb is observed in both monovalent and bivalent usages. In Old Turkic texts, *siḡ-* appears as a bivalent verb meaning "to penetrate," "to hide," "to adapt," and as a monovalent verb with meanings such as "to be digested," "to integrate," and "to disappear." In Old Uyghur texts, the verb *siḡ-* is used to describe scenes where sacred spirits enter and integrate with the human body. In Karakhanid texts, while the verb appears in a sacred context, it is more frequently used in the senses of "disappearing" and "integration," which might indicate an intentional avoidance of references to pre-Islamic religious imagery.

It has been determined that in Old Turkic, several derivatives of the verb *siḡ-*, including *siḡir-*, *siḡür*, *siḡdür-*, *siḡiş-*, *siḡir*, and *siḡek*, are attested, and their semantic and morphological relationship to the root verb *siḡ-* has been examined.

1. GİRİŞ

Bağlama dayalı olarak yahut konuşurların yüzyıllar boyunca geçirdiği zihinsel dönüşümler neticesinde sözcüklerin karşıladıkları bazı anlamlar ön plana çıkarken bazılarıysa geri plana düşmektedir. Bunlar içerisinde özellikle fiillerin gerçek hayatta karşıladıkları eylemlerin özelliklerine göre bazı koşullar altında farklılıklara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Sözcüklerin değişen bağlamlardaki farklı anlamları söz dizimsel bazı ipuçlarıyla ayırt edilebilmektedir. Özellikle fiillere bağlanan dil bilgisel parçaların söz dizimsel rolleri, fiilin bağlam içerisindeki anlamıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu noktada istem dil bilgisi, fiillerin iç anlamları, çevresindeki kavramlar ve gerçek dünya ile ilişkilerini anlamada önemli bir yer tutmaktadır.

Allerton (2006, s. 301) istem (*valency*) kavramını sözcüklerin özellikle de fiillerin kendilerine bağlanabilecek sözcük kapasiteleri olarak tanımlamıştır. Tesniere (2015, s. 97) cümlelerin *fiillerden*, *katılanlardan* (*actants*) ve *eklentilerden* (*circumstants*) oluştuğunu söylemiştir. Katılanlar kategorisini ise birinci, ikinci ve üçüncü derece katılanlar olarak alt kategorilere ayırmıştır. Birinci derece katılanlar yüklem bildirdiği eylemi yapan veya durumda bulunan öznelere, ikinci derece katılanlar birincil nesnelere, üçüncü derece katılanlar ikincil nesnelere oluşmaktadır. Tesniere, “Alfred gives the book to Charles.” cümlesinde *book* ve *Charles* unsurlarının *Alfred*’e göre katılan özelliğini daha az taşımadığını belirtmiştir. Buna göre pasif bir şekilde dahi olsa eyleme katılmalarından dolayı *book* ve *Charles* da katılan olarak görev almaktadır. Eyleme katılan ve isim biçiminde görünen katılanlar dışında eklentiler de cümlede yer, zaman ve tarz vb. bildiren zarflar olarak görev almaktadır. Tesniere’nin *actant* (katılan) olarak ifade ettiği unsurları Aikhenvald ve Dixon (2000, s. 2) *core arguments* (zorunlu istemler) olarak, *circumstants* (eklentiler) olarak ifade ettiği unsurları ise *peripheral arguments* (seçimli istemler) olarak adlandırmıştır. Ayrıca zorunlu istemlerin cümleden çıkarılması durumunda anlamın düşeceğini, buna karşın seçimli istemlerin eksikliğinde cümlelerin anlamında düşme yaşanmayacağını belirterek evrensel iki cümle türünün bulunduğu bahsetmiştir:

- (a) Tek zorunlu istem olarak geçişsiz bir öznenin bulunduğu, geçişsiz cümle
- (b) Geçişli özne ile geçişli objeden oluşan iki zorunlu öğeli geçişli cümle

Tesniere (2015, ss. 240-259) istemsiz örnekler dışında kalan fiilleri zorunlu istem sayılarına göre tek istemli, iki istemli, üç istemli ve dört istemli olarak kategorilere ayırmaktadır. Yalnızca öznenin zorunlu istem olduğu ve genellikle geçişsiz cümleler tek istemlidir. Bir özne ve birincil nesnenin bulunduğu cümleler iki istemli, özne, birincil nesne ve ikincil nesnenin bulunduğu cümleler üç istemli olarak ortaya çıkmaktadır. Dört istemli cümlelerin ise insan zihninin gelişimiyle birlikte daha kompleks cümleler oluşturmasıyla ortaya çıkacağını söylemiştir. Buna göre şu örneğin üç istemli bir cümle olduğunu söylemek gerekmektedir:

● [Ali], (dün) [bana] [bir soru] sordu.

Örnekte köşeli parantez içerisinde verilen *Ali*, *bana* ve *bir soru* parçaları zorunlu istem, *dün* ise seçimli istem olarak cümlede görev almıştır. *Ali* birinci dereceden katılan, *bir soru* ikinci dereceden birincil nesne, *bana* ise üçüncü dereceden ikincil nesne olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstem, söz diziminin yanı sıra semantikle de ilişkili dil bilgisel bir bağdır. Özellikle fiillere bağlanma potansiyeli olan morfolojik yapıların konuşur tarafından tercihi fiilin anlamını doğrudan etkilemektedir. Bu durum, fiilin çok anlamlılığıyla alakalı olduğu kadar her bir anlam katmanının özneye ve nesnelerle ilişkisini ortaya koymak açısından da değerli kabul edilmektedir. Bununla ilgili olarak Liu (2011, s. 218) istemle çokanlamlılığın ilişkisinden bahsetmiş ve istem arttıkça çokanlamlılığın da arttığını belirtmiştir. Doğan (2011, s. 59-60) ise cümlede fiile bağlarken tercih edilen morfolojik yapıların fiilin farklı anlamlarını öne çıkarmasına “vur-” fiilini örnek göstermiştir. [isim_belirtme] + vur- şeklinde kullanıldığında fiilin “öldürmek” anlamının, [isim_yönelme] + vur- şeklinde tercih edildiğinde ise “elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla indirmek” anlamının geçerli olduğu örnekler vermiştir. Semantik araştırmalarda istem analizi verilerinden yararlanmak, fiillerin temsil ettiği eylemlerin gerçek dünyada oluş biçimlerine ve dili kullanan toplulukların eylemin icrasına bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. İki dil arasında birbirinin karşılığı kabul edilen fiil türünden sözcüklerin farklı istemlere sahip oluşu, toplumların eylemlerin gerçekleşme biçimlerini farklı algıladığını göstermektedir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Veri toplama türü olarak doküman incelemesi, veri analiz türü olaraksa içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırma, Eski Türkçeden günümüz Türk lehçelerine dek kesintisiz biçimde tanıklanan *siğ-* fiilinin iç anlam yapısıyla fiilin türevlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Türevlerin kök olarak tanımlanan *siğ-* fiiliyle ilişkisi ve benzer kavram alanlarına giren ve

bazen Türkiye Türkçesine aynı şekilde aktarılan diğer sözcüklerle mukayese edilmesi çalışmanın amaçları arasındadır. Bu çalışmada, Eski Türkçe Dönemi'ne ait Altun Yaruk 1-10, Berliner Turfantexte 1-2-3-5-7-8-13-18-20-21-29-37-38-43, Dişastvustık, Eski Türk Şiiri, Xuanzañ 3-8-9-10, Kuanşı İm Pusar, Manichaica 1-2-3, Maytrisimit Nom Bitig, Türkische Turfantexte 1-10, Uigurica 1- 3, İrk Bitig, Sekiz Yükmek, İyi Prens Kötü Prens Öyküsü, Altı Dişli Fil Hikâyesi, Üç İtigsizler, Yenisey Yazıtları, Dîvânı Lugâtî't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık, Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası), Dîvân-ı Hikmet metinleri taranmıştır. Çalışmada birbirinden farklı anlamlara sahip olduğu görülen *siñ-* fiili ve ondan türeyen diğer sözcüklerin Eski Türkçe metinlerdeki kullanımları semantik açıdan ele alınacak, sözcüğün anlam katmanları hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2. BULGULAR

2.1. *siñ-* Fiili

Eski Türkçede *siñiş-*, *siñir-/siñür-*, *siñdür-* ve *siñir* gibi türevleri olan *siñ-* fiilinin günümüze dek aralıksız şekilde tanıklandığı görülmektedir: **Uyg.** “batmak, çökmek, girmek, dalmak” (Wilkins, 2021, s. 615), **Krh.** “sinmek, emilmek, saklanmak” (DLT, 2014, s. 509), **Har.** *siñ-* ‘sinmek, yemek hazmolunmak’ (Özçamkan Ayaz, 2023, s. 725), **Kıp.** *siñ-* ‘gizlenmek için bir yere sinmek, yatmak’ (Özyetgin, 2001, s. 626), **EOT.** *siñ-* ‘1. saklanmak, gizlenmek 2. hoş gitmek, yaramak 3. hazmolunmak’ (Ciğa, 2013, s. 689), **Çağ.** *siñ-* ‘batmak, toprağın altına girmek’ (Eckmann, 1988, s. 277), **Osm.** *siñ-* ‘hazmolunmak’ (Tulum, 2011, s. 1597), **TT.** *siñ-* ‘1. hazmolunmak, vücuda mal olmak 2. Nüfuz etmek, etkilemek, yerleşmek 3. Hoşa gitmek, içine sinmek, yaramak 4. Gizlenmek, saklanmak, yer tutmak’ (TS, 1983, s. 188). Eski Uygur Türkçesi metinlerinden itibaren tanıklanan *siñ-* fiili ve türevleri; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi (Ercilasun, 1992, s. 782), Kırgız Türkçesi (KS, 2011), Tatar Türkçesi (TTS, 2014), Karakalpak Türkçesi (KTS, 2019), Hakas Türkçesi (HTS, 2007), Karaçay-Malkar Türkçesi (KMTS, 2000), Özbek Türkçesi (ÖS, 2018) ve Tuva Türkçesinde (Tuv. 2003) kullanılmaya devam etmektedir.

Sözcüğün hangi kılınış kategorisinde yer aldığı elbette sözcüğün bağlamlarda ön plana çıkan anlamın değerlendirilmesi açısından önemlidir. Johanson (2000, s. 58) fiilleri dönüşümlü (transformative) ve dönüşümsüz (*non-transformative*) olarak ikiye ayırmış, dönüşümlü fiillerin başlangıç dönüşümlü (*initiotransformative*) ve bitiş dönüşümlü (*finitransformative*) olarak iki kategoride incelenmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Buna göre *siñ-* fiilinin “(ortama) girme ve bütünleşme” şeklinde gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda kritik eşiğinin sonda olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *siñ-* fiilinin Johanson’un kılınış kategorilerinden bitiş dönüşümlü (*finitransformative*) fiillerden olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu eylemin gerçekleşmesi için kritik eşik bütünleşme aşamasıdır. Kılınış her ne kadar fiilin iç zaman yapısı (*internal phase structure*) olarak tanımlansa da (Johanson, 2000, s. 58) fiilin hangi zaman özelliğinin kullanılmak istediği de önemlidir. Bir sözlük unsuru değil bağlamın bir parçası olarak ele alındığı takdirde fiillerin ön plana çıkan özellikleri değişebilir. Zira Şarkışla (2023, s. 209) da fiilin gerçekleşme tarzının zamanla kesişmesi demek olmasına rağmen kullanıma bağlı olarak fiilin farklı zaman özelliklerinin ortaya çıkabileceğine değinmiş, “kanepeye uzan-” (başlangıç aşaması) ve “kanepede uzan-” (devamlılık) örneklerini vererek fiilin kullanıma bağlı kılınış özelliklerini ön plana çıkarmak için farklı hâl eklerinin seçilebileceğinden bahsetmiştir. Bu durum tam olarak fiilin bağlam içerisindeki zaman anlamının istemle ilişkisine yöneliktir ve çalışmanın konusuyla da örtüşmektedir. Eski Türkçe *siñ-* fiilinin farklı istem kategorilerindeki kullanımlarının fiilin iç anlam yapısıyla ilişkisini incelemek, fiili semantik açıdan daha iyi tanımayı sağlayacaktır.

Özellikle Eski Uygur Türkçesi metinleri incelendiğinde sözcüğün değişen bağlamlara göre “girmek”, “hazmedilmek”, “nüfuz etmek”, “saklanmak”, “bütünleşmek” gibi anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamlar, eş seslilik sebebiyle birbirinden farklı *siñ-* fiillerine ait olarak değerlendirilebilir. Bu anlamların aralarındaki farklılıklarla birlikte tarihî Türkçe metinlerdeki örnekler göz önünde bulundurulduğunda *girmek* ve *ortamla bütünleşmek* anlamları çerçevesinde ortaklaştıkları da görülmektedir. Metin örneklerinde ortaya çıkan anlam boyutları, fiilin süreç bildiren bir eylemi belirttiğini düşündürmektedir.

Tarihî Türkçe metinlerde *siñ-* fiilinin Uyg. “batmak, çökmek, **girmek**, dalmak” (Wilkins, 2021, s. 615), Çağ. *siñ-* ‘batmak, toprağın altına **girmek**’ (Eckmann, 1988, s. 277), **TT.** *siñ-* ‘1. hazmolunmak, vücuda mal olmak 2. Nüfuz etmek, etkilemek, **yerleşmek** 3. Hoşa gitmek, içine sinmek, yaramak 4. Gizlenmek, saklanmak, yer tutmak’ (TS, 1983, s. 188) anlamları da göz önünde bulundurulduğunda eylemin (ortama) girmek ve bütünleşmek biçiminde iki aşamadan oluştuğu ve böylece çokanlamlılığa kavuştuğunu söylemek mümkündür. Ayrıca günümüzde de Türkçe Sözlük’te *sin-* için verilen “Yenilen besin maddesini sindirim

sisteminde gereken değişikliklere uğratarak kana karışabilir bir duruma getirmek; hazmetmek” (Türk Dil Kurumu, 2025) şeklinde verilen anlam da sinmenin farklı aşamaları ifade eden bir anlam yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Metindeki cümleler söz dizimsel olarak incelendiğinde *siñ-* fiilinin tek istemli olarak ve yönelme hâliyle iki istemli şekilde farklı kullanımlarının olduğu görülmektedir. Buna göre Köktürkçe metinlerde tanıklanmayan fiilin, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesine ait metinlerde istem kategorilerine göre farklı anlamlarla kullanıldığı görülmektedir.

[İsim] + [İsim_Yönelme] + [Fiil] Yapısı

siñ- fiili tarihî Türkçe metinlerde anlamsal açıdan incelendiğinde fiilin genel olarak iki aşamadan oluştuğunu söylemek mümkündür: “girmek → bütünleşmek”. Fiilin farklı istemlere sahip olduğu bağlamlarda anlamın bu çerçeve içerisinde çeşitlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yönelme ekli nesneye sahip iki istemli olarak kullanıldığı örnekler incelendiğinde fiilin “*girmek*”, “*nüfuz etmek*”, “*gizlenmek*”, “*uyum sağlamak*” anlamlarının karşılandığı görülmektedir.

siñ- fiilinin “girmek” anlamıyla kullanıldığı *kañ kiruka yme yürekinteki xuñ usikke siñip xuñ usik yme iyin keşigçe çekke siñmek erser inçe kaltı için oot birsi l-siñe siñmişçe okşadı erür* (BT VII, 1976, s. 41) “Heruka Han da kalbindeki hum hecesine girip hum hecesinin de bindiye nüfuz etmesi ateşin birbirine nüfuz etmesine benzer.” örneğinde eylemin aşamalı bir süreçten oluşması göze çarpmaktadır. İlk aşamada kullanılan *siñ-* fiilinin, kalpteki hum hecesine girmesi ikinci aşamada ise hum hecesinin bindiye işlemesi söz konusudur. Bu örnek *siñ-* fiilinin önce “*girmesi*” sonra *bütünleşmesi* aşamalarını iç yapısında barındırdığını göstermesi açısından ilginç bir parçadır.

Fiilin “*nüfuz etmek*” anlamıyla kullanıldığı örnek sayısı oldukça fazladır. Bu anlam bir ortama derinlemesine etki etmeyi bildirmesi açısından fiilin ilk aşamasını ifade etmektedir. *alku burxanlar bodistvlarnıñ adışitleri et’özke siñip kirip turur* (BT VII, J 33) “Tüm burkanlar (ve) bodisattvaların büyüleri bedene nüfuz ederek girer.” parçasında *siñip kirip tur-* ifadesi bir altsıralama (subordination) yapısı olarak ele alınabilir¹. Gabain bu yapının son analitik bölümünü temsil eden *-(I)p tur-* biçimine *küzet-ip tur-* örneğini vererek tasvirî fiiller içerisinde değerlendirmiştir (1988, s. 91). *-(I)p tur-* parçası bu örnekte *kir-* fiilinin esas fiil olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bu durum cümle içerisindeki anlamla da örtüşmektedir. *siñ-* fiili *kir-* fiilinin tarzını koyduğu takdirde *kir-* ile ifade edilen büyüün bedene girmesi olayı noktasal yahut beden içerisinde sınırlı bir girişi değil bedenin tümüne etki edecek şekilde derinlemesine girme eylemini nitelendirmiş olmaktadır.

Aslında *siñ-* fiilinin *kir-* fiilinin anlamını da içerdiği düşünüldüğünde *siñip kir-* ifadesinin kullanımı ilginçtir. Burada *siñ-* fiilinin “nüfuz etme” anlamı bu bağlam için ön plana çıkarılmış görülmektedir. Türkçede seri fiiller olarak ele alınan bu tür yapıları Hirik (2019, s. 130) tek fiilde çok hareketi bildiren *ye-* (*çiğne-* + *yut-*), *sürükle-* (*it-/çek-* + *götür-*), *yakın-* (*sızlan-* + *anlat-*) gibi örneklerle açıklamıştır. *sürükle-* fiili *it-/çek-* + *götür-* şeklinde iki eylem anlamını içermesine rağmen Türkçede *sürükleyerek götür-*; *yakın-* fiili *sızlan-* + *anlat-* eylemlerini ifade etmesine rağmen *yakınarak anlat-*; *ye-* fiili *çiğne-* + *yut-* eylemlerini ifade etmesine rağmen *çiğneyerek ye-* şeklinde kullanılabilen yapılarıdır:

- Mağara adamlarının eşlerini saçlarından **sürükleyerek götürdüğü** karikatürize edilir.
- Bütün gün başına gelenleri **yakınarak anlattı**.
- Evladım, ekmeği **çiğneyerek ye**.

Örneklerde daha kapsamlı olan *sürükle-* ve *yakın-* fiillerinin zaten kendi anlam daireleri içerisindeki daha dar kapsamlı fiilleri nitelediği görülmektedir. Bu ilginç durum, daha kapsamlı olan ve söz dizimsel olarak merkezdeki fiili niteleyen fiilin bağlam içerisinde merkez fiilin anlamı dışında kalan ikinci veya diğer anlamları ifade etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle (a) örneğinde vurgulu parça “sürükleyerek götürmek” değil “çekerek götür-” ve (b) örneğinde “yakınarak anlatmak” değil “sızlanarak anlatmak” anlamlarını taşımaktadır. (c) örneğinde de aynı durum söz diziminin farklılaşmasına rağmen geçerlidir. *ye-* fiili *çiğne-* eylemini de kapsamaktadır ve önce dar anlamlı *çiğne-* sonra daha geniş anlamlı *ye-* fiili kullanılmıştır. Bu örnek (a) ve (b)’nin aksine daha kapsamlı anlama sahip olan fiilin söz dizimsel olarak merkezde yer aldığı, diğer fiilin tarz bildirdiği bir örnektir. Bu durumda da daha kapsamlı olan fiilin (*ye-*) dar

¹ *Sıralama* (coordination), cümleler, ifadeler ve sözcükler gibi eşit söz dizimsel değere sahip dil bilimsel parçaların birleşmesi olarak (Crystal, 2008, s. 115), *altsıralama* (subordination) ise birbirine bağımlı olan ve farklı söz dizimsel değerlere sahip parçaların birleşmesi (Crystal, 2008, s. 462) olarak tanımlanmaktadır.

anlamli ve tarz bildiren fiil anlamı (çiğnemek) bağlam içerisinde yok sayılarak diğ er anlamıyla (yutmak) ön plana çıkarılmıştır. Yani *çiğneyerek ye-* aslında bu bağlam içerisinde “çiğneyerek yutmak” anlamına gelmekte, *ye-* fiili “çiğneme” aşaması yok sayılarak “yutmak” anlamıyla kullanılmaktadır.

Yukarıda (a) ve (b) örneklerindeki durum *siñip kir-* yapısı için de geçerlidir. (a) ve (b)’de olduğu gibi *siñip kir-* yapısında da daha kapsamlı anlama sahip olan *siñ-* ‘girmek + bütünleşmek’ fiili merkez konumdaki *kir-* ‘girmek’ anlamını zaten taşımaktadır. Dolayısıyla *siñ-* fiilinin bu bağlam içerisinde “nüfuz etmek” anlamının ön plana çıktığını ve parçanın “nüfuz ederek girmek” şeklinde anlamlandırılabilceğini söylemek mümkündür. Böylece Budist öğretilerdeki büyüün kişinin bedenine derinlemesine ve etki ederek girişinden söz etmek mümkün olmaktadır.

kışıl önlüg a uzık körklüg yaruklar ünüp tıtsınış tamgakına siñip tiltaki ayığ kılınç arıp “Kırmızı renkli ışık ışınlarının gurunun boğazındaki ah hecesinin şekinden çıkıp müridin boğazına kadar nüfuz ettiğini, (böylece) konuşmanın kötü işlerinin temizlenip” (BT VIII, 1977, s. 53), *anta basa ög tñri kızı kañ kirukaka siñip kañ kiruka yme yığılu bir yüüzlüg iki koollug bolmak erser* (BT VII, 227-229) “Ondan sonra tanrı kızı (olan) anne(nin) Heruka Han’a nüfuz etmesi ve Baba Heruka’nın da toparlanıp bir yüzlü ve iki kollu olması ise”, *baxşınıñ adıştıti öziñe siñdi* (BT VIII, 1977, s. 39) “Bahşının büyüü kendine nüfuz etti.” gibi örneklerde “bir ortama girip tamamen oraya dağılıp karışmak”, “nüfuz etmek” anlamı bulunmaktadır. Bu örneklerde özellikle bir ruhun diğ er bedene geçmesi, büyüün bir bedene etki etmesini karşılamak için kullanılmaktadır. *ol çek yme inçke bolup añ üşlünçüsinte köşünmez bolmışın sakınmak erser inçe kaltı tuz suvka siñmişine okşadı erür* (BT VII, 1976, s. 41-42) “O nokta da ince olup nihayet görünmez olmasını düşünmekse tuz(un) suya nüfuz etmesine benzer.” parçası *siñ-* fiilinin süreç bildiren bir eylemi bildirmesi açısından ilginç bir örnektir. Noktanın küçülmesi ve nihayet görünmez hâle gelmesinin tuzun suda çözünmesine benzetildiği bu cümlede bir yemeğin sindirim sistemi içerisinde parçalanma, dağılma, küçülme süreciyle paralellik göze çarpmaktadır. Bu durum sadece sindirim süreci için de geçerli değildir. Herhangi bir nesnenin veya soyut varlığın da bir ortama girip dağılarak nüfuz etmesi tuzun su içinde dağılmasıyla benzerlik göstermektedir. Ortama homojen şekilde dağılma ve ortamla bütünleşme sürecinin *osuglug yaruklar ünüp tıtsınış et’özi tili köñülü barçaka tegip siñip et’özteki tilteki köñülteki ayığ kılınçlar yidip* (BT VIII, 1977, s. 54) “Faydalı ışıklar görünüp öğrencinin bedeni, dili ve gönlüne bütünüyle ulaşarak nüfuz edip bedendeki dildeki gönüldeki kötü işler yok olup” parçasında da kademeli şekilde ortaya çıktığı tanıklanmaktadır. *siñ-* fiilinden hemen önce kullanılan *teg-* ortama ulaşma aşamasının cümlede ön plana çıkmasını sağlamıştır. Kutsal ışıkların dini öğrenen kişinin bedenine, diline ve ruhuna tamamen ulaşarak ona nüfuz etmesi artık ortamda bulunan kötülüklerin de ortamdan dışarı çıkmasına sebep olmuştur. Böylece nüfuz etme, işleme eyleminin ortama uyum sağlamak kadar ortamı da etkilediğ inden söz etmek gerekmektedir.

Özellikle Eski Uygur Türkçesine ait metinlerde fiilin “nüfuz etmek” anlamıyla kullanıldığı pek çok örnek bulunmaktadır. Bu örneklerin insan ruhunun kutsal ruhlara veya kutsal ruhların insana nüfuz etmeleri için kullanıldığı anlaşılmaktadır: *sol atsız eñrek üze alınka tamgakka yürekke tegürüp divatalar öz etözke siñmişin sakınıp* (BT VII, 1976, s. 45) “Sol yüzük parmağı ile alınına boğazına ve kalbine dokunup divataların kendi bedenine nüfuz ettiğini hayal edip”, *bı bıçgu ol tınl(ı)gnıñ etözinte arıtı kirmegey ... y(i)ti agu y(e)me siñmegey* (D, 2005, s. 116) “Bıçak o canlının bedenine asla girmeyecek ... Zehir de (bedenine) işlemeyecek.”

Fiilin Karahanlı Türkçesi metinlerinde “**gizlenmek**” anlamıyla da kullanıldığı görülmektedir: (*siñ-*) *ördek kamışka siñdi* “Ördek vb. kamışlık veya eşya döküntülerinin arasına girip saklandı. Herhangi biri bir şeye girerse mesela adam bir insanın evine vb. yerlere izinsiz girerse yine aynıdır.” (DLT, 2014, s. 509), *siñip köşünmez bolmışı erser suv kaparması suvka siñmişine kök kalıkta yili kögen köşünmez bolmışına okşadı erür* (BT VII, 1976, s. 42) “Saklanıp görünmez olması ise su(yun) kabarması (ve) suya saklanmasına, gökkuşağının gökte kaybolmasına benzer.” ve *işim tip inanıp sır ayma sakın / neçe me inançlıg iş erse yakın / serip sinde razıñ siñip turmasa / serer mü işinde muni ked sakın* “En yakın ve inanılır arkadaşına bile, sakın / Arkadaşım diye inanıp sırrını söyleme / Sırrın kendinde sabretmez ve saklanmazsa / Arkadaşında sabreder mi, iyi düşün.” (AH, 1951, s. 54) parçalarında da *siñ-* “gizlenmek ve saklanmak” anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu anlam katmanındaki geri planda ve pasif kalma durumunun günümüz Türkiye Türkçesinde de *sin-* fiilinin “1. Kendini göstermemek için büzülerek saklanmak; pısmak, pusmak, 2. Korku, yılgınlık vb. sebeplerle konuşmamak, hareket etmemek veya tepki göstermemek.” (Türk Dil Kurumu, 2025) anlamlarında kullanılmasına imkân vermiş olmalıdır.

siñ- fiilinin metinlerde geçen bir başka anlamı da ortama “**uyum sağlamak**”tır. Uyum gerek somut gerekse soyut açıdan bütünüün olağan bir parçası hâline gelmek demektir. Bu aşamada ortamla bütünleşerek kaybolma aşamasından önceki evreyi temsil etmektedir. Uyum sağlama aşaması dış unsurun kabulü ve

onaylanmasıyla da ilişkili olarak mecazlaşmaya olanak tanımaktadır. Eski Türkçe metinler incelendiğinde mecazi açıdan “uyum sağlamak” anlamıyla ilgili örnekler, sözcüğün bu anlamı Karahanlı Dönemi’nde kazanmış olduğunu göstermektedir.

bilge eren sawların algıl öğüt / edgü sawıg edlese özke siñe.r “Akıllıların sözlerini öğüt olarak al, çünkü insan güzel sözü yetiştirip büyütürse hikmet kalbine siner.” (DLT, 2014, s. 411) ve *söz köñülke sindi söz gönüle tesir etti ve işledi* (DLT, 2014, s. 509) parçalarında fiilin soyut olarak deyimleştiği görülmektedir. Günümüz Türkiye Türkçesinde “içine sinmek” olarak da düşünebileceğimiz deyim ilk tanıkları sayılabilecek *özke sin-* ve *köñülke siñ-* ifadelerinde ortam kişinin özü / gönlü iken nüfuz eden dış varlık etkileyici sözlerdir. Bu sözlerin insan ruhuna yabancı olmaması ve yadırganmaması ruha *uyum göstermesini* sağlamaktadır. Zira tıpkı somut sindirimde olduğu gibi vücuda faydalı besin de vücut tarafından yadırganmayarak hazmedilmektedir. *ya esrük tütüş kılga aħsumlagay / aşın siñmegey tek köñül agrıgay* “Ya da ziyafettekiler sarhoş olup kavga eder / Yediğin içine sinmez yalnızca canın sıkılır.” (KB, 2008, ss. 786-787) örneğinde fiilin somut olarak sindirim sistemine soyut olaraksa gönle uygun gelmeme ve rahatsızlık verme anlamlarındaki kinayeli kullanımı sözcüğün 11. yüzyıldaki semantik tekamülüne işaret etmektedir.

Sözcüğün herhangi bir kurala yahut beklentiye uygun gelme, böylece kabul görme ve onayı da belirtecek şekilde kullanımı, onu Karahanlı Dönemi’nde nezaket teorisi açısından değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Uyum (Crystal, 2008, s. 373), iş birliği (Leech, 1983) ve onaylama (Brown ve Levinson, 1987, s. 13) nezaket teorisinin temel kavramları arasında yer almaktadır. *kalı siñmese kör bu kılmış tapug* “Eğer onun yaptığı hizmet makbule geçmezse” (KB, 2008, ss. 808-809) parçasında fiilin mecazi anlamda kullanıldığı görülmektedir. Günümüz Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bir insanın gönlüne girip oraya uyum sağlamak, gönülle bütünleşmek anlam katmanı *siñ-* fiilinin ortama uyum sağlama ve ortamda olağan görünme anlamıyla örtüşmektedir. Aynı zamanda asttan üste gösterilen saygı ve emeğin beklentiye karşılayacak şekilde icra edilmiş olması ve onaylanması *siñ-* fiilinin pozitif nezaketi (Brown ve Levinson, 1987: 13) işaretleyecek şekilde kullanıldığını göstermektedir.

kelir kut kişiğe ağırlar anı / siñer ol ağırlık yorısa köni “Mutluluk kişiye gelir ve onu yükseltir / Kişi doğru hareket ederse bu itibar ona yâr olur.” (KB, 2008, s. 362-363) parçasında *siñ-* fiilinin “uyum sağlamak / yakışmak” anlamlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Son dizede yönelme içeren nesnenin eksiltili oluşu yönelme durumunun bağlam içerisinde söz konusu “doğru davranan kişi”ye (*kişiğe*) ait olduğu açık olduğu için veya şiirdeki ölçüyü tutturmakla ilişkili olabilir. Ayrıca *silig erke devlet siñimlig bolur* “Nazik insan mutluluğu hazmeder” (KB, 2008, ss. 470-471) örneğinde olduğu gibi *siñ-* fiilinin isimleşerek “isim + yardımcı fiil” şeklinde birleşik fiil hâlini aldığı ve “uyumlu olmak”² anlamını karşıladığı bir analitik yapıdan bahsetmek mümkündür. Bilindiği üzere Eski Türkçede “uymak” anlamı için *uđ-* (Caferoğlu, 1968, s. 262) fiili de kullanılmaktadır: *bu begler baş ol kança barsa başı / uğula barır barça uğmış kişi* “Bu beyler baştır; baş nereye giderse, / Onu izleyen bütün insanlar da ona uyar.” (KB, 2008, s. 876-877), *yarattı ol ugan tününj kündüzünj / uçup biri birke yorır öñ soña* “O Kadir (Tanrı senin) geceni ve gündüzünü yarattı / (Bunlar) birbirine uyup birbirinin ardı sıra giderler.” (AH, 1951, s. 42). *silig erke devlet siñimlig bolur* dizesinde uyumlu olmayı ifade etmek için *uğumlug bol-** şeklinde bir yapının tercih edilmemesi dikkat çekicidir. Bu tercihte *uđ-* fiilinin “uymak” anlamının “takip etmek, itaat etmek, kabul etmek” ile ilişkili olması kadar *devlet* kaynağının *silig er* hedefine doğru yönelen girme ve bütünleşme hareketi etkili de olmalıdır. Eski Uygur metinlerinde kutsal bir ruhun kişinin bedenine girişi için kullanılan *siñ-* fiilinin Karahanlı metinlerinde bu dinî anlamdan sıyrıldığı fakat kutsallığın insana sinmesi imajının İslam dışı öğelerden arındırılarak aynı kaldığı anlaşılmaktadır.

[İsim] + [Fiil] Yapısı

Tek istemli olarak kullanılan ve bağlam içerisinde “*hazmedilmek, bütünleşmek, kaybolmak*” anlamlarına sahip olan *siñ-* örnekleriyle de Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde karşılaşılmaktadır. Yönelme durumlu iki istemli örneklere göre sayıca daha az olan bu parçalarda *siñ-* fiilinin gerçekleşme sürecinin son merhalesi olan “yok olma, ortamla bütünleşme, fark edilmez olma” anlamları ön plandadır. Yalnızca *aş siñer erken tepreyür* (AY IX, 2020, s. 579) “Aş hazmedilirken yerinden oynar.” örneğinde yok oluştan hemen önceki aşamadan bahsedilmekle birlikte bağlamın yine vücutta yok olmakla ilişkili olduğu görülmektedir. Sindirim sisteminde besinin hazmedilmesiyle ilgili şu örnekte ise *siñ-* fiilinin son merhalesi olan “hazmolmak, parçalanıp vücutla bütünleşmek, kaybolmak” söz konusudur: (*siñ-*) *aş siñdi yemek sindi*

² *siñimlig bolur ol tili uz kişi / sözi uz yorısa yarar er işi* “Hoşsohbet kişiler her yerde iyi kabul görür / Sözde usta kişi işinde de başarılı olur.” (KB, 2008, ss. 502-503) Kutadgu Bilig’de *siñimlig bol-* fiilinin yer aldığı diğer örnektir. İfadenin bu örnekte de “uyumlu olmak” anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

(DLT, 2014, s. 509). Zira örnek *siğ-* eyleminin son aşaması olan “hazmolunma, vücutta parçalanıp yok edilme” aşamasının da tamamlandığını göstermektedir.

Eski Uygur Türkçesine ait metinlerde *siğ-* fiilinin “kutsal bir ruhtan kişiye yöneldiğinde kaybolmak” anlamıyla değil “nüfuz etmek” anlamıyla kullanılması kutsal ruhun başka bir kişinin ruhuna girmesiyle ancak belki de kutsallığından dolayı kaybolmaması, fark edilmez olmaması inancıyla ilişkili olabilir. *siğ-* fiilinin gerçekleştiği yön burada pay sahibi olmalıdır. Bu noktada tek istemli *xuñ bañ hoo tip kentü özüğ siğmişin sakınp* (BT VII, 1976, s. 36) “Xuñ bañ hoo diyerek kendi özünün bütünleştiğini tasavvur edip” örneğindeki gibi kutsal bir söz söyleyip daha kutsal bir ruhla özdeşleşmek isteyen fani varlığın ise kutsal ruhta kaybolmayı³ hayal etmesi astan üste bir hayranlık ve saygıyla ilişkilidir. Aynı şekilde yine tek istemli *ayında basa kökke uçtum teñip / özüüm belgüsüz boldı örlep siğip* “Ondan sonra havaya yükselerek göğe uçtum / Ve yükselip gözden kayboldum” (KB, 2008, ss. 1000-1001) örneğinde de ast konumdaki ve yer yüzündeki insanın yukarı yükselmesi ve ilahiliğin temsili olan gökle bütünleşmesi Eski Uygur Türkçesine ait bir önceki örnekle örtüşmektedir.⁴ İslamiyet öncesi ve sonrasına ait bu iki örnek fani insanın kutsallıkla bütünleşmesi farklı bağlamlarda da olsa *siğ-* fiiliyle gerçekleştirdiğini göstermektedir. İki örnekte de ast konumdan üst konuma erişmek söz konusu olduğu hâlde *teg-* “erişmek, ulaşmak” (Clouston, 1972, s. 484) yerine *siğ-* fiilinin kullanılması, “ulaşma”nın ötesindeki “bir olma, bütünleşme” anlamıyla ilişkili olmalıdır.

Anlamlar göz önünde bulundurulduğunda *siğ-* fiilinin iç anlamının noktasal bir eylemi değil süreç içerisinde evrilen bir eylemi belirttiği anlaşılmaktadır. Bu süreklilik ve devinin içerisinde “başlayıp, devam edip son bulan” asıl eylemin, farklı bağlamlarda söz konusu sürecin belli bölümlerini ön plana çıkaracak şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Fiilin gerçekleşme sürecindeki temel aşamaların girmek > bütünleşmek olduğu düşünülebilir. Bu sürecin son aşamasında ortama giren, nüfuz eden ve görünmez olan varlık ortamla bütünleşmektedir. Genellikle soyut anlama ulaşan ve din bağlamında karşılaşılan bütünleşme eylemi tıpkı aşın sinmesine paralel olarak görünmez olmakla ilişkilidir. KB’de geçen *yokaru uçup bu özüüm teñdüki / yaşıl kökke örlep teñip siğdüki* “Benim yukarı çıkıp kaybolmam / Mavi göğe çıkıp boşluğa karışmam” (2008: 1004-1005) parçası *siğ-* fiilinin somut ve soyut son merhalesi olan kaybolma evresine bir örnek oluşturmaktadır. Zira bu parçada da göğe karışmak ile ruhun bedenden çıkıp göğe uçuşması ve gökle bir olmasından bahsedilmektedir. Gökle bütünleşen ruh göğün içine sinerek gökten farksız hâle gelir. Burada fiilin nesnesiz ve tek istemli kullanımı kaybolma eyleminin Türkçe dil anlayışında tek istemli oluşuyla da uyum göstermektedir. *siğ-* fiilinin son merhalesi olan kaybolmak kavram alanındaki diğer sözcüklerin hangi istemlerle kullanıldığına bakıldığında *öç-*, *alkın-*, *seril-*, *tarık-*, *tüken-*, *yaş-*, *yit-*, *yokad-*, *adın-*, *amrıl-*, *bat-*, *ket-*, *kıyıl-* gibi fiillerle karşılaşılmaktadır. Bu fiillerin kaybolmanın gerçekleşme sürecine dair nüanslar içermekle birlikte tek istemli olarak kullanılması *siğ-* eyleminin son gerçekleşme evresi olan “bütünleşme, kaybolma” anlamıyla paralellik göstermektedir. Kaybolmak eyleminin iç anlamının herhangi bir nesneye ihtiyaç duymaması Eski Türkçe kaybolma kavram alanına ait *siğ-* fiili kadar diğer fiillerde de kendisini göstermektedir. Dolayısıyla *yaşıl kökke örlep teñip siğdüki* parçası “Yeşil göğe yükselip çıkarak kaybolmam.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir.

2.2. *siğ-* Fiilinin Türevleri

Eski Türkçe metinlerin taranması sonucu *siğ-* fiilinin kök durumunda olduğu *siğir-*, *siğür-*, *siğdür-*, *siğiş-*, *siğir* ve *siğek* türevlerinden söz etmek mümkündür. Bu türevlerin bazı bağlamlarda *siğ-* sözcüğünü ifade eden asıl kavramlarla temelde ortaklaşırken farklı kavram alanlarına yaklaştığı görülmektedir. Belirtme hâlli nesnesiz kullanılan *siğ-* fiili, ettirgenlik eki aldığı belirti hâl ekli nesneye sahip olabilmektedir. *siğir-* fiilinin böylece “yalayıp yutmak, tıkmak, yutmak; sindirmek; soğurmak, absorbe etmek, emmek; (zehri) zararsız hâle getirmek; batırmak; (bitki) kaplamak; sindirmek, yutmak (Wilkens, 2021, s. 615), “yutmak, hazmetmek, sindirmek” (Caferoğlu, 1968, s. 206) gibi anlamlara sahip olduğu görülmektedir.

Yemek eylemi için Eski Türkçe *ye-* (Wilkens, 2021, s. 882) sözcüğü kullanılabilecekken bazı örneklerde *siğir-* fiilinin kullanılmış olduğu görülmektedir. *bırı siğirmiş ol taluy ögüzüg* “Kalemi okyanusu yutmuş” (Xuan IX, 2000, s. 12), *ol yemiş aşig siğürü umazlar* (BT XXIX, 2011, s.116) “O meyveyi hazmedemezler.”,

³ Buna karşın kutsal olandan fani olana bir ruhsal karışma yaşandığında *siğ-* fiilinin kaybolma merhalesinden bahsetmek kutsal varlığa bir saygısızlık olarak düşünülebilir. Bu sebeple kutsal ruhun insana karıştığı *alku burxanlar bodistvların adıştitleri et’özke siğip kirip turur* (BT VII, J 33) “Tüm burkanlar (ve) bodisattvaların büyüleri bedene nüfuz ederek girer.” gibi örneklerde *siğ-* fiili “kaybolma” değil, “nüfuz etme” anlamıyla kullanılmıştır, denilebilir.

⁴ Ögdülmüş sonraki dizelerde KB 3036’daki bu ifadenin kutla ve bahtla ilişkisini açıklamaktadır.

(*siñir- siñür-*) *ol tançu siñirdi* o, lokma vb.ni yuttu (DLT, 2014, s. 510) gibi örneklerde *ye-* fiili yerine *siñir-* fiilinin kullanımı besinin yenmesi, yutulması ve sonraki aşama olan vücutta parçalanarak hazmedilmesi süreçlerini de kapsamaktadır. Burada *siñir-* fiilinin tercihi ile besinin vücuda girmesiyle birlikte sonraki aşama olan vücuda yok olma çağrışımı da devreye girmektedir. *siñir-* fiili bu hâliyle *ye-* fiilinden sadece katı besinlerin değil sıvı besinlerin de vücuda girip sindirilmesi yönüyle ayrılmaktadır: *sundari kız nomlug arsiyanıg kan-a siñirip* “Sundari kızı öğretme iksirini doyasıya içtikten sonra” (BT III, 1974, s. 37). Bu parçada her ne kadar metaforik bir anlam söz konusu olsa da, *siñir-* fiilinin *ye-* fiiline göre daha kapsamlı bir kavram alanına sahip olduğu görülmektedir.

Sözcüğün “yemek-içmek ve vücutta öğütme, sindirmek” anlamının henüz Eski Uygur Türkçesi Dönemi’nde metaforlaştığından bahsetmek mümkündür. *ayagka tegimlig mayrı urbilvani balıktaki sinayani braman oğlu bolup sekiz yaşına kalı çahnu arzi ganğ ögüz suvin siñirürçe alku şastar bilge bilig simridi boşguntı* “Hürmete layık Mayrı, Uruvilvā şehrindeki Senāyāni adlı bir brahmanın oğlu olarak dünyaya geldi. Sekiz yaşında münzevî Jahnu’nun Ganj Nehri’nin suyunu yuttuğu gibi bütün şâstıraları, hikmetleri öğrendi.” (Maytr., 2019, ss. 52, 195) parçasında Tekin, *siñirürçe* sözcüğünü “yuttuğu gibi” olarak aktarmıştır. Ancak sözcük bilgiyi edinmek ve hazmetmekle ilişkili bir bağlamda kullanılmıştır. Zira buradaki bilgi pozitif bilimlerin alanındaki bilginin aksine dinî hikmetler üzerinedir. Dolayısıyla bilgi edinmenin yanı sıra istiğrak, idrak ve yaşam biçimi hâline getirmek gibi ileri düzey zihinsel işlemleri kapsamaktadır. Bu ileri düzey zihinsel etkinlikler, sindirimdeki besinin ileriki aşamalarda vücutla uyum sağlaması, onunla bütünleşmesiyle paralellik göstermesi açısından ilgi çekicidir. *siñir-* fiilinin cümlede benzetildiği eylemin *simri-* ve *boşgun-* fiilleriyle verilmiş olması günümüz Türkiye Türkçesinde de geçerli olan “öğrenmek sindirmektir” kavramsal metaforunun dönem metinlerinde de kendisini gösterdiğini düşündürmektedir. “Öğrenmek sindirmektir” kavramsal metaforu -tıpkı besinin sindirim sistemindeki yolculuğu gibi- bilginin zihne girmesi, analizi, hatırlanması, ifadesi ve uygulanması gibi tüm zihinsel süreçlerin tamamlandığı fiili ifade etmektedir. Bu kavramsal metaforun Eski Uygur Türkçesi Dönemi’nde de varlığını göstermesi metaforun tarihsel derinliğini ortaya koymaktadır.⁵

Eski Uygur Türkçesine ait metinlerde *siñir-* fiili, *siñ-* fiilinin “nüfuz etme” anlamı sayesinde “bir şeyi yayma, ortamı bir şey ile kaplama” anlamı kazanmıştır. Bu nesne tespit edilen iki örnekte yemek veya kutsal bir ruh değildir. *buz boganak taralıp bogar amrılur y(a)ruk siñire* (BT XXXVIII, 2019, s. 148) “Buz (ve) sis dağılır, kaybolur ışık yayarak” örneğinde nesnenin ışık olduğu, *[ka]mag siñirteçi bulutlar teg [ol] şilabadre [aç]ri samsto [açar]ig öge küüleyü* (Xuan X, 2010, s. 177) “Bütün kaplayıcı bulutlar gibi Şilabadre Üstat, Samsto Üstat’ı överek” örneğinde ise nesnenin “bulut” olduğu anlaşılmaktadır. Böylece somut olarak *siñir-* fiilin başka nesneler için de kullanımının mümkün olduğu tanıklanmaktadır. Bu durum *siñir-* fiilinin genel bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde (*siñir- siñür-*) *yāgnı teri.ke siñirdi* yağ deriye yedirdi (DLT, 2014, s. 510) parçası da *siñir-* fiilinin genel “yayma, nüfuz ettirme” anlamına bir örnektir.

Fiilin Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesine ait metinlerde “bütünleştirmek” anlamıyla son ünlüsü düz yuvarlak şekilde *siñür-* olarak kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır: *öñdünki teg alku burxanlrig bodistvrlig siñirgü ol* (BT VII, 1976, s. 52) “Öncesinde olduğu gibi burkanları ve bodisattvaları bütünleştirmeli”, *iki ermez töz tüp bolmuş tip sakınmak erser inyana satuanı siñürmek erür* (BT VII, 1976, s. 36) “İki değil aynı olduklarını hayal etmekse bilgidен oluşmuş varlığı bütünleştirmektir.” vb. Bunun dışında *siñür-* fiilinin metaforlaşmaya uğramış bir örneğinden de bahsetmek gerekmektedir. *anlar kim hezine kılurlar kējlik hâlde hem tarlık hâlde hem siñürgenlerni öwkeni hem afv’ êtenler boğundın, ol Tañrı sewer edgü işliglerni* (KT, 2013, s. 3) “Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025) parçasında *siñür-* fiilinin YENMEK SİNDİRMEKTİR kavramsal metaforunun bir yansıması olduğu görülmektedir. Burada *siñ-* fiilinin bütünleşme ve yok olmayla ilişkisi sebebiyle ettirgen türev olan *siñdir-*’in “yok etmek” anlamıyla ilişkili olması gerekir.

Sözcüğün *-Dİr* ettirgenlik ekini alarak oluşturduğu *siñdür-* biçimi Karahanlı Türkçesinde görülmektedir: (*siñdür-*) *süçig aşıg siñdürdi* şarap, yemek vb.ni hazmettirdi (DLT, 2014, s. 617), (*siñdür-*) *ol anı ewke siñdürdi* o, (onu) eve soktu ve evdeki insanı araştırttı (evdeki insan hakkında bilgi toplattı.) (DLT, 2014, s. 617). İlk örnek somut olarak kullanılmış olan ve *siñir-* biçimiyle aynı anlama sahip bir örnektir. Ancak ikincisi oldukça ilginç bir parçadır. Ettirgenlik bir kişinin başka bir kişiyi bir eve yerleştirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Kaşgarlı’nın, bir kişiye bir eve yerleşme görevi verme ve oradan bilgi alma bağlamında *yaş-*

⁵ Benzer şekilde parçada geçen *simri-* fiili de öğrenmekle ilişkilendirilerek “Öğrenmek Yemektir” kavramsal metaforunu oluşturmaktadır. *simri-* “yemek, içmek, doymak, şişmek” anlamında kullanılan bir sözcükken burada metaforik olarak “bilgiyi algılamak, zihne almak” olarak kullanılmıştır.

‘gizlenmek, saklanmak’ (Wilkens, 2021, s. 874), fiilin ettirgen biçimi *yaşur-* ‘gizlemek, örtmek’ (DLT, 2014, s. 958) kullanılabilecekken *siñdür-* biçiminin tercih etmesi bu iki fiil kökü arasında bir fark olması gerektiğini düşündürmektedir. DLT’de evden gizli bilgi almak için *yaş-* fiilinin tercih edilmemesinin sebebi *yaş-* fiilinin “gizlenmek ve saklanmak” aşamasında kalmış olması olabilir: *ol yaşru keldi* o, gizlice geldi. *yaşru iş* içinde sır (gizlilik) olan. (DLT, 2014, s. 361), *ol meni körüp yaşdı* o beni görünce gizlendi. Atasözü: *tewe münüp kōy ara yaşmas*. Anlamı: Deveye binen kendisini koyunlar arasında gizleyemez. Şöhret bulmuş bir işi saklamak için söylenir. (DLT, 2014, s. 376), *yaşruş- olar sözüğ yaşruşdı* o ikisi sözü vb. şeyleri gizlemede anlaştı. (DLT, 2014, s. 389), *Ol nēñ yaşurdı* o, nesneyi gizledi (DLT, 2014, s. 379). *yaş-* yalnızca “saklanmak, gizlenmek” anlamlarıyla kullanılırken *siñ-* tarihî Türkçe metinlerde “girmek ve kendi formunu değiştirerek ortama uyum sağlamak, ortamla bütünleşmek” aşamalarını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Gerçekten de Kâşgarlı’nın verdiği bağlamda istihbarat açısından ajanın gizlenmesi değil ajanın bilgi alacağı düşman, rakip vb. toplulukla aynı görünmesi gerekmektedir. *yaş-* fiili bu bağlam içerisinde kullanılsaydı karşı grubun ajanı da görmemesi gerekirdi. Evde gizli bir yerde bekleyen ve saklanıp görünmeyen, gizlice evdekileri dinleme görevinden değil evin içine girip ev halkıyla yakınlaşma ve onlara uyum sağlayarak onlardan (belki de sürekli) bilgi almayı amaçlayan bir görev için *siñ-* fiili tercih edilmiş olduğu düşünülebilir.

Fiilin bir akışkanın başka bir ortama girmesiyle ilişkin olarak kullanımı göze çarpmaktadır. Bu çerçevede değerlendirilebilecek *siñiş-* türevi de DLT’de “*sūwlar kamug sinişdı* sular çekildi. Herhangi bir sıvının parçacıkları bir başka şeye girerse yine aynıdır.” (DLT, 2014, s. 511) şeklinde açıklanmıştır. Sözcük Wilkens (2021: 616) tarafından “kaynaşmak, birleşmek” şeklinde tanımlanmıştır. Fiil köküne eklenen *-(I)ş* ekinin karşılıklılık anlamı katarak “iki şeyin birbirine sinmesi, bütünleşmesi” şeklinde ortaya çıktığı düşünülebilir.

siñ- fiilinin türevleri içerisinde *siñir-* fiilinin dışında *siñir* ismi de bulunmaktadır. Clauson (1972, s. 841) sözcüğün “kas, sinir, et, ten” anlamlarına geldiğini ve modern Türk lehçelerinin hepsinde kullanıldığını belirtmiştir. *siñir* ismi TT VII 22/6-7’de geçmektedir: *suksumur bir bağır bışığ siñir üç bağır* “Kakule bir yemek kaşığı, haşlanmış tendon üç yemek kaşığı” (1936, s. 33). Burada sözcüğün “tendon” olarak aktarıldığı görülmektedir. *bışığ siñir* ifadesini Jens Wilkens (2021, s. 168) “kuru zencefil” olarak anlamlandırmıştır. Clauson (1972, s. 841) da bu ifadeyi sözlük anlamıyla “pişirilmiş tendon” olarak açıklamakla birlikte “zencefil” şeklinde de anlamlandırmıştır. U III’te geçen *siñiri tamırı sōñükiñetegi közüñüp* “Tendonları ve damarları kemiklerine kadar görünüyordu.” (Müller 1922, s. 35) parçasında *siñir* yine “tendon” olarak anlamlandırılmıştır. Gülensoy (2007, s. 784) Türkiye Türkçesinde kullanılan *sinir* sözcüğünü “duygu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyine ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet” olarak açıklamış, sözcüğün Eski Türkçede *siñir* olarak kullanıldığını bahsetmiştir. Sözcüğün kökeni olarak da *siñ-* fiiline işaret etmiştir. Starostin vd. (2003, s. 1254) Tunguzca **sire-*, Moğolca **sinda-su*, Türkçe **siñir* ve Korece **si’ür* olarak tasarladığı sözcüğün anlamını “sinew (kas kirişi, sinir)” olarak vermiştir. Resenen (1969, s. 423) Eski Uygur Türkçesine ait *siñir* sözcüğünü “sehne (tendon)” olarak tanımlamıştır. Tietze (2019, s. 373-375) iki ayrı *siñir* madde başı vermiş ve ilk madde başında Gülensoy’un tarifi üzere beyin ve organlar arası iletimi sağlama işlevi olan organdan, ikinci madde başındaysa dizle ayak bileği arasındaki tendondan bahsetmiştir. Tietze’nin sinir ve tendon ayrımı önemlidir çünkü sinir deri altında çok kolay görünmeyen bir hâlde iken tendon daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Tendon “Çizgili kasların üzerindeki bağdokunun ak zar uzantısından oluşan ve bu kasların kemiğe tutunmasını sağlayan kordon ya da şerit şeklindeki yapı” (Türkiye Bilimler Akademisi, 2025) olarak tanımlanmakta ve bu tanıma uygun olarak kasları kemiklere bağlayan yapı ve kasla iç içe olan yapı olarak bilinmektedir. Dolayısıyla aşağıda “tendon veya sinir” olarak Türkiye Türkçesine aktarılan örneklerin bazılarında kas ve tendon ayrımı yapılmamış olabilir. Zira dönemin tıp bilgisi sebebiyle yahut kaslarla tendonların iç içe geçmiş olması sebebiyle bir ad aktarması yoluyla *siñir* sözcüğü yerine kasların da işaret edilmiş olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zira DLT’de *bu er ol siñiri kurulgan* ifadesinin “vücuduna sürekli kramp giren bu adamdır.” şeklinde kaslarla ilişkili olarak Türkiye Türkçesine aktarılması (DLT, 2014, s. 259), *siñir* sözcüğünün kasları ifade etmek için de kullanılabileceği fikrini desteklemektedir.

sōñükleri adrılıp içi içegüsi taşılısar arıgsız aka siñiri tamırı üzülüp (Müller, 1922, s. 60) “Kemikleri ayrıldığında içi dışına çıktığında pislikleri dışarı aktığında, bağları ve damarları koptuğunda”, *alku tişlerinin siñirleri ... üzülüp kesilip* (Müller, 1922, s. 60) “Tüm diş etleri koparılıp”, *yürekimde sançığ kirip siñirim barça bıçılmış teg* “Kalbime bir bıçak saplanıyormuş ve sinirlerim kesiliyormuş gibi” (Müller, 1922, s. 37) örnekleri arasında sözcüğün özellikle ilk ve son örneklerde “sinir” şeklinde çevrilmiş olmasına rağmen kastedilen vücut parçasının “et” olabileceği akla gelmektedir. İkinci örnekteki *tişlerinin siñirleri* ifadesi de diş etlerini belirtmesi itibarıyla bu fikri desteklemektedir.

Türkmen (2006, s. 99) *siñir* sözcüğünün *siñ-* fiilinin “hazmetme ve çekme” anlamından dolayı kas lifi anlamına gelebileceğini ifade etmiştir. *söñükleri adrılıp içi içegüsi taşılısar arıgsızı aka siñiri tamurı üzülüp* (Müller, 1922, s. 60) örneğinde sözcüğün *tamur* ile birlikte kullanılması *siñ-* fiiline eklenen, tıpkı *tamur* sözcüğünde olduğu gibi, *-Ir* ekinin varlığını desteklemektedir. *tamur* nasıl ki *tam-* “damlamak” fiilinden “damlayan nesnenin bulunduğu yer” olarak isimleşmişse *siñir* de *siñ-* “nüfuz etmek” fiilinden “girilen, nüfuz edilen yer” olarak “kasın kemiğe bağlandığı doku” olarak türemiş olmalıdır. Türetim, kaslar veya kaslarla kemikleri birbirine bağlayan bağların vücudun her bölümüne girerek nüfuz etmesi mantığıyla işlemiş olmalıdır. Eski Türkçede *sinir* isminin “kas kirişi” anlamından hareketle yayın kirişi ile bir benzerlik kurulduğu görülmektedir. DLT’de *siñirle-* ‘yaya kiriş takmak’ (2014, s. 516) fiili kasları kemiklere bağlayan bağlarla yay kirişine şeklen ve gerginlik açısından benzetildiği anlaşılmaktadır.

Clauson’un *siñ* ‘vızıldama sesi’ (1972, s. 832) ismine dayandığı *siñek* ‘vızıldayan sinek’ (1972, s. 838) sözcüğünün ilk kez Uygur Türkçesi Dönemi’nde tanıklandığından bahsetmiştir. DLT’de (2014, s. 496) sözcük “*siñek*: yerleşik olanların dilinde sinek (*culex pipiens*). Göçebeler ise karasineğe (*stomoxis calcitrans*) bu adı verirler. *Sende kopar çağanla.r / kudgu siñek yılanla.r / dük miñ kayu tümenle.r / kudruk tügüp yügrüşü.r*. Yaz ile kışın münazarasını niteliyor. Kış yaza diyor ki: Akrepler, karasinekler, sivrisinekler halka eza veren kurtçuklar, yılanla sendedir. Kuyruklarını kıvrarak insanlara saldırırlar.” şeklinde açıklanmıştır. Sözcüğün Harezmi (Özçamkan Ayaz, 2023, s. 725), Kıpçak (Toparlı vd., 2007, s. 237), Eski Oğuz Türkçesi (Sıbiç, 2015, s. 111) ve Osmanlı Türkçesindeki (Tulum, 2011, s. 1597) *siñek* ve günümüzde Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde *sinek* (Ercilasun, 1992, s. 782) şeklinde de tanıklanıyor oluşu Türk dilinin tarihsel süreçleri açısından kesintisiz kullanımı göstermektedir. Sözcüğün ortaya çıkışı ile ilgili olarak Nişanyan da Clauson gibi *sin* ‘çınlama, vınlama sesi’ isminin bir türevi olduğunu ifade etmiştir. Nişanyan (2025) bu yansıma isme gelen bir *+Ak* ekiyle sözcüğün oluştuğundan bahsetmektedir. Ancak bu, şüpheyle karşılanmalıdır. Zira Clauson’un açıklamasında *siñek*, fiilin öznesini bildirecek şekilde “vızıldayan sinek” şeklinde anlamlandırılmış olmasına rağmen sözcük fiil değil isim kökü olarak ele alınmıştır. *+Ak* ekinin ise küçültme ve sevgi anlamı kattığı (Eraslan, 2012, s. 94) ve özne bildirmediği dikkat çekmektedir.

siñek sözcüğünün *siñ-* fiilinin “nüfuz etmek, işlemek” anlamı göz önünde bulundurularak sineğin deriye yapışması ve işlemesi anlam bağlantısıyla türemiş olması mümkün görünmektedir. Böylece Eski Türkçede fiilden isim türeten *+Gak* ekinin (Gabain, 2000) *siñ-* fiil köküne eklenerek *siñek* türevini oluşturduğu, bu oluşum sırasında ektteki /g/ ünlüsünün /ɲ/ sesinin etkisiyle erimiş olabileceği akla gelmektedir. Eraslan (2012, s.105) *+Gak* fiilden isim yapım ekinin nadir kullanıldığını ve fiilin öznesini bildirdiğini söylemiştir. “Deriye işleyen, yapışan” anlamıyla fiilin öznesini bildiren bir *siñek* sözcüğünün *siñ-* fiilinin türevi olması ihtimali yüksek görünmektedir.

3. SONUÇ

Fiilin Eski Uygur Türkçesinden başlayarak günümüze dek Türkçe tüm tarihî dönemlerde kesintisiz bir biçimde tanıklandığı, günümüz Türk lehçelerinde de yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Eski Türk diline ait metinlerde *siñ-* fiilinin karşıladığı anlamlar göz önünde bulundurulduğunda fiilin iç anlam yapısının noktasal bir eylemden ziyade bitiş dönüşümlü eylem olarak bir süreci yansıttığı anlaşılmaktadır: girmek > bütünleşmek. Sözcüğün tespit edilen “gizlenmek, uyum sağlamak, hazmedilmek, kaybolmak” anlamlarının da iki ayrı aşamayı oluşturan “girmek” ve “bütünleşmek” çerçevesinde geliştiğini söylemek mümkündür.

siñ- fiilinin Eski Türk diline ait metinlerde iki istemli olmak üzere “girmek, nüfuz etmek, gizlenmek, uyum sağlamak” ve tek istemli olarak “hazmedilmek, bütünleşmek, kaybolmak” anlamlarıyla kullanıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde iki istemli yapıların fiilin iç anlamındaki ilk merhaleler olan “girmek” ve “bütünleşmek”, tek istemli yapıların ise “bütünleşmek” aşaması için kullanıldığı göze çarpmaktadır.

siñ- fiilinin Eski Uygur Türkçesine ait metinlerde ruh transferi için kullanıldığı görülmektedir. Bir ruhun başka bir bedene girerek yayılıp ve onda kaybolması / onunla bütünleşmesi Budist metinlerde sıklıkla karşılaşılan bir sahnedir. Bu sahne içerisinde *siñ-* fiilinin her iki aşaması da olaya yansımaktadır. Dolayısıyla ruhun bedene girişi ve bedenle bütünleşmesi *siñ-* fiilinin iç zaman yapısını yansıtmaktadır. Karahanlı Türkçesi Dönemi metinlerinde *siñ-* fiilinin kutsal bağlam söz konusu iken bu anlamlar dışında “kaybolmak, bütünleşmek” anlamlarında kullanılmış olması, dinî bir gaye ile eski inanç sistemine ait bir sahneyi hatırlatmaktan imtina etmekle ilişkili olabilir.

Eski Türkçe metinlerde *siñir-*, *siñür-*, *siñdür-*, *siñiş-*, *siñir* ve *siñek* gibi türevlerin varlığı sözcüğün türeme yoluyla kullanım alanlarının ve anlam dairesinin genişlediğini göstermektedir. Bu türevler içerisindeki

sinir ismi tıpkı *tamur* “damar” sözcüğünde olduğu gibi *-Ir* ekiyle türemiş ve tüm vücuda yayılmış olması özelliğiyle türetilmiş olmalıdır. Sinir ve damarların vücuttaki iç içe geçmiş durumu düşünüldüğünde sözcüklerin aynı ekle türetilmiş olması da mantığa uygun düşmektedir. Eski Türkçe metinlerde sözcüğün genel olarak “tendon” ve “kas kırı” olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Sözcüğün *alku tişleriniñ sinirleri ... üzülüp kesilip* “Tüm dış etleri koparılıp” gibi örneklerde “sinir, tendon” anlamlarının dışında ad aktarması yoluyla “deri, et” anlamlarıyla da kullanıldığını söylemek mümkündür.

sindür- fiili, istihbarat sağlamak için bir yere casus olarak yerleştirmek anlamında kullanılmıştır ve bu anlamını *siğ*- fiilinin (bir ortama) girmek > ortamla özdeşleşmek ve ortamdakilerden farksız olmak (kaybolmak) anlam geçişleri ile kazanmış olmalıdır. Ettirgenlik eki vasıtasıyla bir özne kazanan fiilden casus olma görevinin bir üst tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Casus olarak atamak için *siğdür*- yerine *yaşur*- fiilinin tercih edilmemesinin sebebi *yaş*- fiilinin gizlenmeyi ifade etmesi ancak casus olarak girilen ortamda gizlenmekten ziyade ortama uyum sağlama ve ortamla bütünleşme gereksinimi etkili olmuştur, denilebilir.

KISALTMALAR

AH	→ Atebetü'l-Hakayık
AY	→ Uyurca Altun Yaruk
BT	→ Berliner Turfantexte
D	→ Uyurca Dışastvustık
DLT	→ Dîvânu Lugâti't- Türk
HTS	→ Hakaşça- Türkçe Sözlük
KB	→ Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig
KMTS	→ Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü
KS	→ Kırgız Sözlüğü
KT	→ Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi
KTS	→ Karakalpak Türkçesi Sözlüğü
Maytr.	→ Maytrisimit- Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uyurca İptidaî Bir Dram
ÖS	→ Türkçe-Özbekçe Sözlük
TS	→ Yeni Tarama Sözlüğü
TT	→ Türkische Turfantexte
TTS	→ Türkçe-Tatarca Sözlük
Tuv.	→ Tuva Türkçesi Sözlüğü
U	→ Uigurica

Xuan IX → The Uyur-Turkic Biography of the Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim
Xuanzang IX-X

Xuan. X → Die Altürkische Xuanzang-Biographie X

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ	
Makale Bilgileri:	
Değerlendirme:	İki Dış Hakem /Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan:	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur
Benzerlik Taraması:	Yapıldı /intihal.net vb.
Etik Bildirim:	sobed@mehmetakif.edu.tr
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yapay Zekâ Kullanımı:	Yazar, bu çalışma için İngilizce özetlerde yapay zekâ destekli uygulama kullandığını belirtmiştir.
Telif Hakları & Lisans:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Article Information:	
Peer-Review:	Double anonymized /Two External
Ethical Statement:	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks:	Yes / intihal.net etc.
Complaints:	sobed@mehmetakif.edu.tr
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Use of Artificial Intelligence:	The author stated that they used an AI-assisted application for the English abstracts in this study.
Copyrights & Licence:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

KAYNAKÇA

- Aikhenvald, A. ve Dixon, R. M. W. (2000). Introduction. R.M.W. Dixon ve A. Aikhenvald (Ed.) içinde, *Changing valency case studies in transitivity* (ss. 2-29). Cambridge University Press.
- Allerton, D. J. (2006). Valency grammar. K. Brown (Ed.), *Encyclopedia of language and linguistics* (ss. 301-314). Elsevier.
- Arat, R. R. ve Eberhard, W. (1936). *Türkische Turfan texte VII*. Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- Arat, R. R. (1951). *Atebetü'l-Hakayık*. Ateş Basımevi.
- Arat, R. R. (2008). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig*. Kabalcı Yayınevi.
- Arıkoğlu, E. ve Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barat, K. (2000). *The Uygur-Turkic biography of the seventh-century Chinese Buddhist Pilgrim Xuanzang IX-X*. Indiana University Research Institute for Inner Asian Studies.
- Brown, P. ve Levinson S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ciğâ, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-bahâr (metin-aktarma-art zamanlı anlam değişimleri-dizin)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University Press.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Blackwell Publishing.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (20 Şubat 2025). *Kur'an meali*. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i-%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/426/133-135-ayet-tefsiri>
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesinde isteme göre anlam değişiklikleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca el kitabı*. G. Karaağaç (Çev.). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ehmetyanov, R.; Mühemmetdinov, R.; Nurieva, F. ve Ganiev, F. (2014). *Türkçe-Tatarca sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1992). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü I*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B.; Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lügât'it Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. von (1988). *Eski Türkçenin grameri*. M. Akalın (Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy Naskali, E.; Butanayev, V.; İsina, A.; Şahin, E.; Şahin, L. ve Koç, A. (2007). *Hakasça-Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hirik, E. (2019). Seri fiil yapıları ve Türkçe. *Karadeniz Araştırmaları*, 16 (61), 120-141.
- Johanson, L. (2000). Viewpoint operators in European languages. Östen Dahl (Ed.), *Tense and aspect in the languages of Europe* (ss. 27-187). Mouton de Gruyter.
- Kaljanova, E. (2005). *Uygurca Dışavustık*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Kara, G. ve Zieme, P. (1976). *Fragmente tantrischer werke in Uigurischer übersetzung: Berliner Turfantexte VII*. Akademie Verlag.
- Kara, G. ve Zieme, P. (1977). *Die uigurischen übersetzungen des guruyogas "tiefer weg" von sa-skya paññita und der manjuśīnāmasaṃgīti: Berliner Turfan-Texte VIII*. Akademie Verlag.
- Kasai, Y. (2011). *Der Alttürkische kommentar zum Vimalakīrtinirdeśasūtra: Berliner Turfantexte XXIX*. Brepols.

- Kasai, Y. ve Ogihara, H. (2017). *Die Altuigurischen fragmente mit Brāhmī-elementen: Berliner Turfantexte XXXVIII*. Brepols.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press.
- Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. Longman.
- Liu, Haitao (2011). Quantitative properties of English verb valency. *Journal of Quantitative Linguistics*, 18 (3), 207-233. <https://doi.org/10.1080/09296174.2011.581849>
- Mirsultan, A. (2010). *Die Alttürkische Xuanzang-Biographie X*. Harrassowitz Verlag.
- Müller, F. W. K. (1922). *Uigurica III*. Verlag Der Akademie Der Wiessenschaften.
- Nişanyan, S. (17 Şubat 2025). *Nişanyan sözlük*. <https://www.nisanyansozluk.com/>
- Özçamkan Ayaz, G. (2023). *Mukaddimetü'l-Edeb Paris ve Yozgat nüshaları (giriş-metin-dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, M. A. (2001). *Ebū Hayyān Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fül: Tarihi-karşılaştırmalı bir gramer ve sözlük denemesi*. KÖKSAV.
- Resenen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae.
- Sıbiç, B. (2015). *Kıyasü'l-Enbiyâ tercümesi (giriş-inceleme-metin-sözlük)*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Starostin, S. A.; Dybo, A. V. ve Mudrak, O. A. (2003). *An etymological dictionary of Altaic languages*. Brill.
- Şarkışla, Ş. (2023). Kılınış kategorisi ve zaman. *Türük*, 35, 207-217. <https://doi.org/10.12992/TURUK1373>
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2019). *Maytrisimit- Burkancıların Mehdisi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidai bir dram*. Türk Dil Kurumu.
- Tesniere, L. (2015). *Elements of structural syntax*. T. Osborne ve S. Kahane (Çev.). John Benjamins Publishing Company.
- Tezcan, S. (1974). *Das Uigurische Insadi-Sūtra: Berliner Turfantexte III*. Akademie-Verlag.
- Tietze, A. (2019). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati* (VII. cilt). TÜBA.
- Toparlı, R.; Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turner, M. (1998). Figure. A. N. Katz, C. Cacciari, R. W. Gibbs ve M. Turner (Haz.) *Figurative language and figurative thought* (ss. 44-87). Oxford University Press.
- Türk Dil Kurumu. (20 Şubat 2025). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>
- Türkiye Bilimler Akademisi. (23 Şubat 2025). *Türkçe bilim terimleri sözlüğü*. <http://terim.tuba.gov.tr/>
- Türkmen, S. (2006). *Eski Anadolu Türkçesinde tıp terimleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen*. Universitetsverlag Göttingen.
- Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız sözlüğü*. A. Taymas (Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yunusoğlu, M. K. (2016). *Budist Türk çevresi eserlerde metaforlar*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.